

ЕКОНОМІКА У КРАЇНІ

10

ЖОВТЕНЬ

1992

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ

ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЖУРНАЛ
МІНІСТЕРСТВА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ,
МІНІСТЕРСТВА ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ТА АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

10 (371)

ЖОВТЕНЬ

1992

Видається
з вересня
1958 р.

Виходить щомісяця

З М І С Т

	Стор.
НОВИКОВ В., НАДТОЧІЙ Б., СИНЕНКО А.— Про соціальний захист населення	3
НАГІРНЯК П.— Економічна кон'юнктура і ринок	13
ІВАНУХ Р.— Екологізація розвитку продуктивних сил України	24

ФІНАНСИ. ПОДАТКИ. КРЕДИТ

ГЕЄЦЬ В.— Про економічні основи стабілізації грошового обігу і оздоровлення фінансів України	34
ТКАЧУК І.— Фінансові ресурси регіону та їх формування	39
Положення про порядок реєстрації та оподаткування бартерних операцій у 1992 році у галузі зовнішньоекономічної діяльності	48

РОЗДУМИ ПУБЛІЦИСТА

РАДІЧУК М.— Що нам робити з марксизмом?	51
---	----

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

КОВАЛЬОВ О., МАГАЛЕЦЬКИЙ Г., РУДЧЕНКО О.— Соціально-економічний аналіз методів оцінки майна приватизовуваних підприємств	56
ГРАБОВЕЦЬКИЙ Б.— Маркетинг наукомісткої продукції	62

ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ З ОСНОВ РИНКОВИХ ВІДНОСИН І ПІДПРИЄМНИЦТВА

ВЕРХОВОДОВА Л.— Теорія ринкової економіки і практика переходу України до ринку. Тема 7. Підприємництво. Нові форми господарювання	66
---	----

ВИДАВНИЦТВО «ПРЕСА УКРАЇНИ»
КИЇВ

ЕКОНОМІКА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

КУЦЕНКО В.— Потенціал конверсії: шляхи його реалізації в соціальній сфері	72
СТАРИКОВ І.— Удосконалення підготовки робітничих кадрів	77

ЗАМІТКИ І ЛИСТИ

КАРПІНСЬКИЙ Б.— Технополіс — ефективна форма науково-технічного лі- дерства	81
ХРИСТЕНКО С.— Організація охорони навколишнього середовища в умовах ринкових відносин	84
ТЮТЮННИК Ю.— Економіко-екологічна оцінка комплексу протиерозійних заходів	87
БАРАН Р.— Повітряний флот України	90
ЛИТВИНОВ М.— Зміни в обліку затрат	93

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

БУГУЦЬКИЙ О.— Трудовий потенціал у демографічному вимірі	95
--	----

Головний редактор І. І. ЛУКІНОВ.

Редакційна колегія: Л. М. БОЙКО, В. С. БУДКІН, І. П. ВУСИК (заст. головного редак-
тора), М. Т. ГАРБУЗ, М. С. ГЕРАСИМЧУК, В. С. ГУСАКОВСЬКИЙ, Г. В. ДЗІСЬ, М. І. ДОЛІШ-
НИЙ, С. І. ДОРОГУНЦОВ, А. М. ЗОЛОТАРЬОВ, А. І. КРЕДИСОВ, Н. С. КУЛЕШИНА (відпо-
відальний секретар), В. К. МАМУТОВ, В. П. НЕСТЕРЕНКО, А. Ф. ПАВЛЕНКО, Є. Г. ПАНЧЕНКО,
П. Т. САБЛУК, В. Ф. СТОЛЯРОВ, В. П. ТЕНТЮК, Ю. Б. УСАТИЙ, І. В. ФРАНДЮК, В. К. ЧЕР-
НЯК, С. О. ЧУРАКОВ.

Коректори С. І. Дудіна, Л. В. Чепіга.

Технічний редактор Л. Г. Басенко.

Здано до набору 14.09.92. Підписано до друку 07.10.92. Формат 70×108^{1/16}. Папір друк. № 2.
Бисокий друк. Ум. друк. арк. 8,4. Ум. фарб.-відб. 8,8. Обл.-вид. арк. 11. Тираж 6492. Зам. 0134210.
Ціна 7 крб.

Адреса редакції: 252015, Київ-15, вул. Цитадельна, 4/7.

Телефони: заст. головного редактора 290-32-71, відповідального секретаря 290-52-75, завідуючого
редакцією 290-31-10.

Друкарня комбінату друку видавництва «Преса України»,
252006, Київ-6, вул. Андрі Барбюса, 51/2.

«ЭКОНОМИКА УКРАИНЫ», политико-экономический журнал
Министерства экономики Украины, Министерства финансов Украины
и Академии наук Украины.

Издается с сентября 1958 года. Выходит ежемесячно.

Адрес редакции: 252015, Киев-15, ул. Цитадельная, 4/7.

Типография комбината печати издательства «Пресса Украины»,
252006, Киев-6, ул. Андрі Барбюса, 51/2.

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА КОМПЛЕКСУ ПРОТИЕРОЗІЙНИХ ЗАХОДІВ

Одним з найважливіших напрямів підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь є збереження ґрунтового покриву, поліпшення його якісних характеристик і зростання потенціальної родючості ґрунтів. Згідно з статтею 40 Земельного Кодексу України, власники земельних ділянок і землекористувачі зобов'язані ефективно використовувати землю відповідно до проекту внутрігосподарського землеустрою, підвищувати її родючість, застосовувати природоохоронні технології виробництва, здійснювати комплекс заходів щодо охорони земель, не допускати погіршення екологічної обстановки на території внаслідок своєї господарської діяльності.

У цьому зв'язку великого практичного значення набувають питання, пов'язані з розробкою методів розрахунку розмірів збитків від деградації ґрунтів, оцінки результативності землеохоронних заходів, визначення ефективності використання угідь з урахуванням збереження і розширеного відтворення родючості ґрунтів. Вирішення цих питань доцільно здійснювати в такій послідовності:

- виявлення причин і джерел розвитку процесів деградації ґрунтів, оцінка завдань збитків (у натуральних показниках);

- визначення різних видів збитків (у вартісному вигляді);

- обґрунтування переліку та черговості проведення землеохоронних заходів при дотриманні принципів диференційованості, комплексності та багатоаспектної ефективності;

- прогнозна оцінка можливих екологічних та економічних наслідків від впровадження комплексу заходів по захисту земель від руйнівних процесів;

- визначення обсягів капітальних вкладень і поточних виробничих витрат на вжиття зазначених заходів, розрахунок їх екологічної, економічної та інтегральної економіко-екологічної ефективності.

Інтенсивне використання земельних ресурсів у сільському господарстві (з точки зору виходу продукції з одиниці площі) без достатнього врахування екологічних факторів, вимог і обмежень призводить до безповоротних зрушень в агроекологічному середовищі, до погіршення якості ґрунтів тощо. Так, наприклад, у Полтавській області (станом на 1 грудня 1990 р.) деградовано 79 % сільськогосподарських угідь і 75,5 % ріллі, в тому числі на середньо- та сильнопогіршені землі припадає, відповідно, 16,6 і 9,4 %.

Деградація земель — багатосторонній процес. Він охоплює безліч негативних явищ, кожне з яких має свої причини, характерні ознаки прояву та еколого-економічні наслідки. Серед цих явищ особливе місце посідають водна та вітрова ерозія

земель. Вона зумовлена такими факторами антропогенного впливу на землю, як невиправдано висока розораність сільськогосподарських угідь, використання важкої енергонасиченої техніки, застосування екологонебезпечних технологій вирощування сільськогосподарських культур, надмірне насичення посівних площ просапними культурами без урахування характеру рельєфу. У Полтавській області еродовані землі перевищують 17 % загальної площі сільськогосподарських угідь.

Розрахунки, проведені на основі методичних рекомендацій Українського НДІ захисту ґрунтів від ерозії (м. Луганськ)¹, показали, що в середньому за 1986—1990 рр. загальний розмір збитків від ерозії ґрунтів на сільськогосподарських угіддях області становив 175,6 млн. крб., або 10,2 % від фактичної вартості продукції рослинництва (у кадастрових цінах). Слід зазначити, що наведений показник характеризує потенціально можливий рівень збитків за умови відсутності протиерозійних заходів.

У структурі втрат від водної та вітрової ерозії екологічна та економічна частки становлять, відповідно, 42,2 % і 57,8 %. Екологічна частка таких втрат відображає зниження потенціальної родючості ґрунтів внаслідок змивання та руйнування верхнього шару, втрати гумусу й поживних речовин. Суть економічного вираження екологічних збитків полягає в кількісній оцінці (за відновлюваною вартістю) якості землі, тобто родючості, яка робить її головним засобом виробництва у сільському господарстві. Економічна частка як результат сільськогосподарського використання еродованих земель складається з втрат через недобір врожаю, марні витрати праці, а також насіння і добрив, перевитрати матеріально-технічних ресурсів в умовах експлуатації техніки на цих землях.

Підвищення споживної вартості землі є адекватним зростанню потенціальної родючості ґрунтів, яка визначає перспективні можливості збільшення врожаю. Тому відновлення родючості еродованих земель є необхідною умовою процесу розширеного відтворення в землеробстві. На цій основі і необхідно оцінювати шкоду, завдану суспільству внаслідок деградації земельних ресурсів, що використовуються для виробництва продовольства й аграрної сировини.

У Полтавській області в середньому за 1986—1990 рр. державні капітальні вкла-

¹ Див.: Эколого-экономическая оценка ущерба от эрозии почв (Методические рекомендации по определению ущерба). Ворошиловград, УНДІЗГЕ, 1984, 110 с.; Нормативы для определения экономической эффективности защиты почв от эрозии. (Методические рекомендации). Ворошиловград, УНДІЗГЕ, 1985, 205 с.

ути бути ефек-
тах оптимізації
диференція про-
аростання еко-
збільшення
адія. Завдання
печенні надія-
одючості за-
есі виробничої
ення II техні-

х і норматив-
ів доведено
ічної оцінки
По відношен-
осподарських
кінцевий ре-
дія, їх комп-
ення землі по-
виробничий
одукції), а й
ні збитки за
ту й збере-

тативність та
т і капіталь-
тирозійних
наведені в

Результати аналізу даних таблиці 1 по-
казують, що в структурі сумарного еконо-
міко-екологічного ефекту протиерозійних
заходів питома вага агротехнічних заходів
становить 80,9 %, лісомеліоративних — 19,
гідротехнічних — лише 0,1 %. По всьому
комплексу заходів (у розрахунок на 1 крб.
додаткових приведених затрат і капітальних
вкладень в охорону земель) одержано,
відповідно, 60 і 15 крб. економіко-еколо-
гічного ефекту, а строк окупності капіталь-
них вкладень становить 0,08 року.

Серед агротехнічних протиерозійних за-
ходів найбільший виробничий, екологічний
та економіко-екологічний ефект (у розра-
хунок на 1 га) забезпечує, передусім, за-
лучення сильноеродованих орних земель,
смугове розміщення культур і поверхневе
поліпшення природних кормових угідь.
У загальному обсягу агротехнічних заходів
найбільшу питому вагу становлять безвід-
вальний обробіток ґрунту, щільування зябу,
пару і посівів, а також обробіток ґрунту

упоперек схилів і по горизонталі. Їх част-
ка в економіко-екологічному ефекті дося-
гає 85,8 %. Результатом застосування без-
відвального обробітку ґрунту на 86 % по-
сієвних площ є 54,9 % попереджених збит-
ків ґрунту і 62,4 % екологічного ефекту від
загальної дії агротехнічних заходів.

Серед лісомеліоративних заходів перева-
гу в показниках відносної і абсолютної ре-
зультативності та ефективності приведених
затрат і капітальних вкладень мають поле-
захисні лісосмуги: протиерозійний вплив
21,2 тис. га лісосмуг дозволяє одержувати
виробничий ефект на площі 413,4 тис. га,
а екологічний ефект — на 142 тис. га.

Шляхом порівняння річних збитків від
ерозії ґрунтів з економіко-екологічним
ефектом, одержаним у результаті прове-
дження протиерозійних заходів, величина
залишкових збитків (додаткових ефектів)
визначається як різниця між потенційни-
ми втратами та їх попередженою часткою.
Дані, наведені в таблиці 2, показують, що

Таблиця 2

Економіко-екологічна результативність комплексу протиерозійних заходів
у Полтавській області (в середньому за 1986—1990 рр.).

Показники	Потен- ціальні збитки	Поперед- жені збитки	Залишкові збитки (-), додатковий ефект (+)	Залишкові збитки. (до- датковий ефект) в % до потенці- альних збит- ків
Втрати ґрунту (тис. т)	15565	8471	-7094	-45,6
Екологічні збитки від ерозії ґрунтів (млн. крб.)	74,1	41,1	- 33,0	-44,5
Недобір продукції землеробства: у натуральному вираженні (тис. ц зернових одиниць)	4029	6157	+2128	+52,8
у вартісному вираженні (млн. крб.)	92,1	141,3	+ 49,2	+53,4
Загальні економіко-екологічні збитки від ерозії ґрунтів (млн. крб.)	166,2	182,4	+ 16,2	+ 9,7
Величина збитків по відношенню до вартості продукції землеробства (%)	9,6	10,6	+ 1,0	×

у Полтавській області проведення комплек-
су протиерозійних заходів у період 1986—
1990 рр. дозволило знизити екологічні
збитки від деградації ґрунтів (у вартісному
вираженні) на 55,4 %. Одночасно вироб-
ничий ефект не тільки повністю компен-
сував втрати, а й забезпечив одержання
додаткової продукції рослинництва, що до-
рівнювало 1 ц зернових одиниць у розра-
хунок на 1 га загальної площі сільськогос-
подарських угідь. У структурі виробничого
ефекту на компенсацію недобору врожаю
припадає 65,2 % його величини, а на
одержання додаткової продукції — 34,8 %.
Таким чином, у середньому за 1986—
1990 рр. з 1724,3 млн. крб. фактичної вар-

тості продукції рослинництва (в кадастро-
вих цінах) 49,2 млн. крб., або 2,9 % — ре-
зультат діяння комплексу протиерозійних
заходів.

Загалом розміри попереджених збитків
становили 10,6 % вартості продукції зем-
леробства, що на один пункт більше від-
носного розміру загальних збитків. При
цьому залишаються значними обсяги втрат
ґрунту, гумусу і поживних речовин. Так,
залишкові втрати ґрунту досягають 3,5 т
(у розрахунок на 1 га сільськогосподар-
ських угідь). Для їх компенсації викори-
стовується 1,6 т органічних добрив, або
20—25 % загального обсягу їх внесення.
У цьому зв'язку необхідно, по-перше, роз-
ширювати площі збиття протиерозійних
заходів, а, по-друге, удосконалювати їх
структуру в напрямі збільшення питомих
ваг тих заходів, які забезпечуватимуть
одержання значного екологічного ефекту
(залучення сильноеродованих орних зе-
мель, поверхневе і докорінне поліпшення

методика определения экономической эф-
фективности осуществления природоохран-
ных мероприятий и оценки экономического
ущерба, причиняемого народному хозяйству
загрязнением окружающей среды. М., «Эко-
номика», 1986, с. 5—6 та ін.

Таблиця 1
області

Разом

141,3
8471

3,0
11,6

178,7

137,6
41,1

60
15

0,08

х меро-

сельско-
ва (Отв.
ва дум-
типовая

діння в заходи по охороні та раціоналізації використання земель становили 2,5 млн. крб., що на 56,6 % більше, ніж у 1981—1985 рр. За той самий десятирічний період питомо вага затрат на проведення землеохоронних заходів у загальному обсягу капітальних вкладень в охорону природи і раціональне використання природних ресурсів знизилася з 15,7 до 12,2 %. Для порівняння: на Україні в 1986—1990 рр. на охорону земель було затрачено 17 % від усього обсягу природоохоронних капітало вкладень, а по відношенню до 1981—1985 рр. ці затрати зросли на 35,7 %². У 1986—1990 рр. у розрахунку на 1 га загальної земельної площі щорічні капітальні вкладення в охорону та раціональне використання земель становили в Україні 1,31 крб., а в Полтавській області—0,87 крб. Про недостатність обсягів капітало вкладень у землеохоронні заходи свідчить той факт, що до цього часу не вдається зупинити нарощування ерозійних процесів на сільськогосподарських угіддях. Тому поряд із загальним зростанням вкладень у природоохоронні заходи необхідно збільшити затрати на охорону земель.

Водночас необхідно зазначити, що проблеми поліпшення якісного стану сільсько-

господарських угідь не можна бачити сукупно виробничі витрати в незначителі. Це об'єктивно залежить від розподілу витрат на деградації ґрунтів та збиткових еко-номіко-екологічних збитків та збільшення витрат на землеохоронні заходи. Зарядок полягає насамперед у забезпеченні надійної охорони і підвищення родючості земель безпосередньо в процесі виробничої діяльності шляхом удосконалення її техніко-технологічних основ.

У численних наукових працях і інформаційних документах останніх років доведено необхідність еколого-економічної оцінки природоохоронних заходів³. По відношенню до охорони сільськогосподарських угідь такий підхід означає, що кінцевий результат землеохоронних заходів, їх комплексів або способів використання землі повинен виключати не тільки виробничий ефект (вартість додаткової продукції), а й екологічний ефект (попереджені збитки за рахунок зниження втрат ґрунту й збереження його родючості).

Економіко-екологічна результативність та ефективність приведених затрат і капітальних вкладень у здійснення протиерозійних заходів у Полтавській області наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Економіко-екологічна ефективність протиерозійних заходів у Полтавській області (в середньому за 1986—1990 рр.*)

Показники	Групи протиерозійних заходів			Разом
	агротехнічні	лісогосподарські	лісогосподарські	
Збільшення врожаю (в кадастрових цінах) (млн. крб.)	110,1	31,1	0,1	141,3
Попереджені втрати ґрунту (тис. т)	8153	296	22	8471
Додатково витрачено на проведення протиерозійних заходів (млн. крб.):				
приведених затрат	1,6	1,3	0,1	3,0
капітальних вкладень	3,8	7,6	0,2	11,6
Економіко-екологічний ефект:				
всього (млн. крб.)	144,5	34,0	0,2	178,7
в тому числі:				
виробничий	104,3	32,7	0,1	137,1
екологічний	39,7	1,3	0,1	41,1
Величина економіко-екологічного ефекту з розрахунку на 1 крб. (крб.):				
приведених затрат	90	26	2	60
капітальних вкладень	38	4	1	15
Строк окупності капітальних вкладень (в роках)	0,03	0,24	1,99	0,08

* Розраховано за Нормативами для еколого-економічної оцінки природоохоронних заходів (Методические рекомендации). Ворошиловград, УНДЗП, 1988, 24 с.

² Народне господарство Української РСР у 1990 році. Статистичний щорічник. К., «Техніка», 1991, с. 233.

³ Див., зокрема: Эффективность сельскохозяйственного природопользования (Отв. ред. П. Ф. Веденячев). К., «Наукова думка», 1982, с. 79—80; Временная типовая

природних кормових угідь, засипання ярів, будівництво валів-терас, терасування крутих схилів та ін.).

Розгляд питань економіко-екологічної оцінки збитків від деградації ґрунтів та ефективності землекоронних заходів дозволяє запропонувати методичний підхід щодо визначення інтегрального показника інтенсивності та ефективності використання сільськогосподарських угідь. Цей показник характеризує сумарний вихід економічного та екологічного ефектів у розрахунку на одиницю порівняльної площі. Економічний ефект являє собою частину вартості валової продукції рослинництва (у кадастрових цінах), яку зумовлено структурою та якістю сільськогосподарських угідь. Екологічна частина інтегрального показника може бути подана у вигляді втрат як залишкових екологічних збитків від ерозії ґрунтів або ефекту як вартості нагромадженого в ґрунті гумусу і азоту. Перед сільськогосподарським землекористуванням стоїть завдання зменшення і зведення до мінімуму величини екологічних збитків з одночасним збільшенням екологічного ефекту. Це дасть можливість на основі розширеного

відтворення родючості ґрунтів і попередження деградаційних процесів в агроєко-системі забезпечити високу і сталу продуктивність землеробства.

Введення до розрахунків екологічної складової знизило економічний показник факторної ефективності використання сільськогосподарських угідь Полтавської області за 1986—1990 рр. в середньому на 6,2 %. Ця сама відносна величина характеризує можливості зростання інтегрального показника за умов повного попередження збитків від водної та вітрової ерозії. Рівнозначний розгляд економічних та екологічних показників підкреслює, що зміна потенціальної родючості ґрунтів і якісного стану земель виступає як один з основних результатів використання сільськогосподарських угідь. Отже, питання, пов'язані з обґрунтуванням напрямів підвищення економіко-екологічної результативності та ефективності комплексу землекоронних заходів як складової частини систем землеробства, повинні бути пріоритетними в розвитку сільського господарства.

Ю. ТЮТЮННИК
(Полтава).

ПОВІТРЯНИЙ ФЛОТ УКРАЇНИ

До останнього часу базові галузі промисловості та більшість підгалузей транспорту були монопольно підпорядковані центру. Не був винятком і повітряний транспорт, сформований у найбільшу в світі авіаційну компанію — «Аерофлот», яка виявилася не спроможною задовольнити попит 20—30 млн. своїх потенціальних клієнтів. Основною причиною є те, що їй не вдається, оновити основні виробничі фонди, спряцьовані за ресурсом більш як на 70 %, а забезпечення авіаційних підприємств повітряними кораблями можливе лише на 45—50 % від потреб. Про неповороткість існуючої повітряно-транспортної системи та її неухагу до споживача свідчать низький рівень безпеки перевезень і якості обслуговування, незадоволення попиту на авіаційні перевезення.

Проблеми, що виникли, не були зняті за рахунок реконструкції схеми управління і підвищення прибутків експлуатаційних авіапідприємств сьогодишнього складу. Багато разів управління оптимізувалося так, що в рамках об'єднаного авіазагону (ОАЗ) відбулося штучне зрощення фактично різнорідних експлуатаційних підрозділів, зокрема — аеропорт, управління повітряним рухом, авіаційний загін, технічні служби. Така єдність повністю усувала конкуренцію, вона тільки породжувала «свої» і «чужі» зони повітряного простору, авіа-

ційні лінії, аеродроми, повітряні кораблі, клієнтів. Об'єднані авіазагони, виходячи з положень нормативно-правових актів, не мали реального іміджу підприємства. Їх транспортна діяльність, заснована на методах директивного планування, призводила до того, що її результати «розчинялися» в розподільних процесах центру. При незмінній якості обслуговування, або навіть при її погіршенні, клієнти «повітряного перевізника» мирнолюбно продовжують погоджуватися з підвищенням плати за послуги на основі авіаційних тарифів. Задовольняє якість чи ні — вибору немає, оскільки клієнтам не залишається нічого, крім права не користуватися швидкісними сполученнями.

Вибіркові дані економічного аналізу свідчать про різку регіональну диференціацію рівня авіаційно-транспортного обслуговування на Україні (див. табл. 1). Співвідношення процентів авіанізації перевезень пасажирів Київської та Донецької областей прирівнюється до 5. Ще більшою є розбіжність порівняльної нерівномірності обслуговування населення на лініях центрального і місцевого призначення. Так, у Полтавській та Чернівецькій областях потенціальна можливість купити перевезення майже відсутня, а в Київському авіаційному вузлі є лише 7-ми і 20-ти процентна відповідна ймовірність.